

TRYGG FØR 3

1

2

3

4

5

6

7

FORELDREROLLEN

DU ER DEN VIKTIGSTE I DITT BARN'S LIV!

KJÆRE FORELDRE OG FORESATTE

Barnehagen til ditt barn deltar i prosjektet **Trygg før 3**, som handler om å forbedre barnehagekvaliteten ved at de ansatte jobber systematisk med voksen-barn relasjonene. Målet er at de ansatte skal bli enda bedre til å støtte barnas utvikling i barnehagehverdagen.

Den viktige foreldrerollen

Selv om barnehagen er viktig for barna, vet vi at det er dere foreldre som er de aller viktigste i barns liv. Vi vet at familien og særlig foreldre er barnas første og viktigste støttespillere og «lærere» gjennom hele livet. Barn er født med en naturlig nysgjerrighet på verden. Barn er aktive og utforskende, alltid klare til å lære og oppdage noe nytt sammen med deg. For det er først og fremst i relasjonen og samspillet med deg at barnets utvikling skjer. Barn utvikler seg og lærer hele tiden gjennom lek, utforskning, aktivt engasjement og ved å bruke sansene sine. En forutsetning for barns positive utvikling er at de vokser opp i sikre omgivelser hvor de føler seg trygge og ivaretatt. De 3 første årene i et barns liv er spesielt viktige. I disse tidlige årene utvikler hjernen seg i ekspressfart. Hvert minutt dannes det tusenvis av nye kontaktpunkter i barnets hjerne. De erfaringene barnet gjør seg sammen med deg disse første, viktige årene legger grunnlaget for all senere læring og utvikling.

Trygg før 3 er først og fremst kvalitetsutvikling i barnehagen. Men fordi vi vet at nettopp du er så viktig for ditt barn, har vi laget en serie med 7 hefter som vil gi deg en oversikt over ditt barns utvikling og forslag til hva du som forelder kan gjøre sammen med barnet ditt for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Heftene er tenkt som en hjelp til å få større innsikt i ditt barns verden slik at du enklere kan se både deg selv og verden gjennom ditt barns øyne. De er imidlertid ikke noen fasit. Vi oppfordrer deg til å lese disse heftene og bruke dem i hverdagen. Det vil komme barnet ditt til gode! Vi anbefaler også at du snakker med de ansatte i barnehagen om det som står i heftene, på den måten kan dere sammen støtte barnets utvikling.

INNHold I HEFTENE

I hefte nummer 2 til 7 finner du beskrivelser av ulike områder for barns utvikling. For hvert utviklingsområde vil du finne tekst og forslag som er fordelt på to kolonner: "*Barn kan....*" er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. "*Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt....*" er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Inndelingene i alder er ikke absolutte, mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn. Beskrivelsene og forslagene i heftene kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

Hefte 1: Foreldrerollen – Du er den viktigste i ditt barns liv

- En oversikt over samspillsdimensjonene barnehagen deres skal jobbe med.
- Oversikt over innholdet i de 7 heftene
- Litt om overgangen barnehage-hjem
- Spørsmål om barnet mitt - hva vet jeg allerede?
- En oversikt over forskjeller i barns utvikling

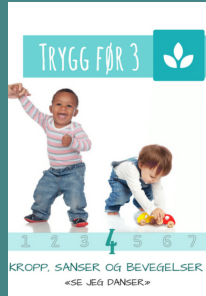
Hefte 2: Barnet i familien – her føler jeg meg trygg

- Føle trygghet i det kjente
- Selvpoppfatning – hvem er jeg?
- Mestring – jeg vil gjerne få til selv!
- Uttrykke og forstå følelser – vær sammen med meg i følelsene!
- Læring – jeg er nysgjerrig på verden!

Hefte 3: Å bygge relasjoner – jeg liker meg sammen med andre.

- Å være sammen med voksne (samspill med voksne)
- Å være sammen med barn på min egen alder (samspill med jevnaldrende)
- Jeg er sosial! (sosial atferd)
- Jeg trenger din hjelp når jeg havner i trøbbel! (problemløsning og konflikthåndtering)

Hefte 4: Kropp, sanser og bevegelser – se jeg danser!

- Grovmotorikk – jeg reiser meg, står, krabber, går, hopper og løper
- Finmotorikk – jeg bruker hendene og fingrene mine.
- Jeg bruker sansene mine

Hefte 5: Helse - la meg være frisk i sikre omgivelser

- Helse, stell og hygiene
- Mat og måltid
- Sikkerhet

Hefte 6: Kommunikasjon, språk og tekst – snakk med meg, syng, les og lytt til meg!

- Språkutvikling – snakk med meg og lytt til meg
- Les for meg og la meg bidra selv
- Skrive og tegne – jeg tegner en krusedull!

Hefte 7: Læring – du lærer meg om verden

- Kunnskap – vis meg hvordan ting henger sammen
- Antall, rom og form – «ballen er rund!»
- Natur, dyr og vitenskap – Jeg liker å være ute og utforske det som er rundt meg
- Kreativitet – det bor en multikunstner i meg

KVALITET I BARNEHAGEN

- 8 VIKTIGE SAMSPILLSDIMENSJONER

I **Trygg før 3** vil de ansatte i løpet av barnehageåret jobbe med 8 samspillsdimensjoner som har sammenheng med små barns trivsel, utvikling og læring. Dere kan følge med på hvilken dimensjon de jobber med fra måned til måned på barnehagens nettsider og ved å snakke med de ansatte.

Dette er de 8 samspillsdimensjonene som de ansatte blir observert utfra og som de skal jobbe med i hverdagen:

1. Positivt klima:

De ansatte og barna har et godt forhold, viser interesse for hverandre og har glede over å være sammen.

2. Negativt klima:

Hendelser der det uttrykkes negative følelser som sinne, irritasjon, frustrasjon mellom voksne og barn, og barna i mellom.

3. Ansattes sensitivitet:

De ansatte er oppmerksomme og fanger opp barnas følelser og behov. Videre får barna gode reaksjoner fra de voksne (for eksempel trøst når de trenger det eller støtte til utforskning og læring).

4 . Ta barnets perspektiv:

De ansatte tar hensyn til barnas interesser, motivasjon og synspunkter (ofte uttrykt gjennom kroppsspråk), og de oppmuntrer barna til selvstendighet og ansvar.

5. Reguleringsstøtte:

Barna får den støtten de trenger til å regulere følelser og atferd slik at de fungerer godt sammen med voksne og andre barn (for eksempel ved at de får trøst når de er redde eller lei seg, eller ved at den voksne sier hva barnet kan gjøre i stedet for å slå).

6. Tilrettelegging for læring:

Det legges til rette for aktiviteter, rutiner og lek som får barna til å få lyst til å utforske og lære. De voksne følger barnas utforskning ved å vise, forklare og fortelle, samt oppmuntre barnet til å fortsette.

7. Kvalitet på tilbakemeldinger:

Barna får tilbakemeldinger fra voksne som fører til økt læring og økt forståelse knyttet til det de selv holder på med eller sier. Samspillet preges av at barna er aktive og at samspillet mellom barn og voksen varer i flere runder med hver sin tur.

8. Språkstøtte:

Voksne og barn snakker mye sammen, og barna støttes til selv å bruke språket aktivt. De ansatte setter ord på det som skjer her og nå og inviterer barna til å snakke (selv om det ikke kan så mange ord ennå).

TIDLIGE OVERGANGER

Overganger er en del av hverdagen. Evnen til å tilpasse seg nye omgivelser og mennesker er en viktig livslang ferdighet som barn trenger å lære. Barns første viktige overganger er ofte mellom hjemmet og slektningers hjem, eller mellom hjem og barnehage.

Overgang fra hjem til barnehage

God kommunikasjon mellom foreldre og barnehage er helt avgjørende. Det er viktig at barnehagen kjenner til familiens rutiner, tradisjoner, språk og hva barnet liker å gjøre sammen med familien sin. Når barnehagen vet dette, kan de sammen med dere foreldre, sørge for at barnet opplever mest mulig sammenheng mellom hjem og barnehage. Dette kan for eksempel innebære at barnet får beholde sin sovetid og rutiner i forhold til å sovne.

Dere bør snakke med barnet om barnehagen og rutinene der. Snakke om de voksne som barnet blir kjent med og om barna som går på avdelingen sammen med barnet osv.

God kommunikasjon i hente- og bringe-situasjoner er også viktig for små barn. Barna har begrenset verbalt språk, og det er derfor viktig at informasjonsflyten mellom dere foreldre og de voksne i barnehagen er god.

I bringe-situasjonen kan dere foreldre fortelle om det har skjedd noe spesielt om morgenen før barnet kom i barnehagen, eller kvelden før slik at dette kan prates om/tas hensyn til i barnehagen. Hvis barnet har hatt en litt vanskelig morgen, er litt ekstra trøtt osv. bør de ansatte vite dette, slik at de på best mulig måte kan legge til rette for at barnet får en god dag i barnehagen likevel. Like viktig er det å få vite om barnet har gjort noe han/hun har likt veldig godt, om det er noe han/hun gleder seg spesielt til osv.

I hentesituasjonen er det viktig at dere foreldre får vite hva barnet har gjort i løpet av dagen i barnehagen slik at dere kan snakke med barnet om dette hjemme, og at dere bedre kan forstå ulike reaksjoner som barnet kan ha på ettermiddagen.

SPØRSMÅL OM BARNET MITT

HVA VET JEG ALLEREDE?

Her er fem spørsmål som du kan tenke gjennom på egen hånd og/eller drøfte med partneren din, de ansatte i barnehagen eller andre du tenker er viktige for barnet ditt:

1. *Hva liker barnet å gjøre?*
2. *Hvordan går barnet fram når han/hun skal prøve noe nytt?*
3. *Hva har barnet ditt gjort i det siste som overrasket deg?*
4. *Hvordan reagerer barnet når han/hun stilles ovenfor nye situasjoner og utfordringer?*
5. *Hvem liker barnet ditt å være sammen med? Hva pleier de å gjøre sammen?*
6. *Hvem søker barnet trøst hos?*

Adobe stock.com

FORSKJELLER I UTVIKLING

Alle barn vokser, lærer og utvikler seg i sitt eget tempo. Likevel er det viktig å følge med på barnets utvikling. Du bør drøfte med andre hvis du legger merke til at:

Barn på 12 mnd.

- Ikke krabber.
- Ikke kan stå når han/hun blir støttet.
- Ikke leter etter ting som han/hun ser at du gjemmer.
- Ikke peker på ting.
- Ikke lærer seg gester som å vinke eller nikke på hodet.
- Ikke sier enkle ord som mamma/pappa, eller noe som ligner.
- Har mistet ferdigheter han/hun hadde tidligere (endringer).

Barn på 18 mnd.

- Ikke peker på eller viser ting til andre.
- Ikke kan gå.
- Ikke vet hva kjente ting brukes til, f.eks en skje.
- Ikke imiterer andres atferd eller ord.
- Ikke lærer nye ord.
- Ikke kan si minst 6 ord.
- Ikke legger merke til, eller reagerer når en omsorgsgiver går eller kommer tilbake.
- Har mistet ferdigheter han/hun hadde tidligere (endringer).

Barn på 2 år

- Ikke vet hva han/hun skal gjøre med vanlige ting som en skje, gaffel, telefon, børste.
- Ikke imiterer/kopierer handlinger og ord.
- Ikke følger enkle instruksjoner.
- Ikke bruker to-ords setninger (eks. «drikke melk»; «jeg gå»).
- Ikke går stødig.
- Mister ferdigheter han/hun har hatt (endring).

Barn på 3 år

- Ofte faller eller har problemer med å gå i trapper.
- Ikke skjønner hvordan han skal bruke enkle leker som enkle puslespill, vri på et håndtak, putte klosser i en kasse, sette kopper med ulik størrelse inni hverandre osv.
- Ikke forstår enkle instruksjoner.
- Ikke snakker med hele setninger.
- Ikke gir øyekontakt når han/hun har din oppmerksomhet.
- Ikke leker fantasilek eller rollelek.
- Ikke vil leke med andre barn eller med leker.
- Mister ferdigheter han/hun har hatt (endring).

Adobe stock.com

NB. Små barn kan ikke vente.

Hvis du lurer på noe når det gjelder barnets utvikling, snakk med de i barnehagen, på helsestasjonen eller med legen din. La barnet raskt bli undersøkt nærmere dersom det er behov for det.

TRYGG FØR 3

1 2 3 4 5 6 7

BARNET I FAMILIEN

«HER FØLER JEG MEG TRYGG»

TRYGG FØR 3

Om

- Å føle trygghet i det kjente
- Selvoppfatning – hvem er jeg?
- Mestring – jeg vil gjerne få til selv!
- Uttrykke og forstå følelser – vær sammen med meg i følelsene!
- Læring – jeg er nysgjerrig på verden!

I **dette heftet** vil du finne tekst og forslag om barnet i familien, barnets selvoppfatning, barnets mestring, uttrykk av følelser og atferd og barnets læring. Informasjonen er fordelt på to kolonner: "*Barn kan....*" er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. "*Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...*" er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen, og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

Å FØLE TRYGGHET I DET KJENTE

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- «Svare» når noen sier barnets navn.
 - Søke trøst og nærhet hos foreldrene og andre kjente voksne når de trenger hjelp eller opplever sterke følelser.
 - Vise skepsis, engstelse og uro overfor fremmede, og i nye situasjoner.
 - Bruke tid på å bli kjent med nye mennesker og miljøer.
- Være fysisk nær; holde, kose med, klemme, snakke og leke med barnet.
 - Le og ha det morsomt sammen med barnet.
 - Svare raskt på barnets uttrykk for at det vil ha kontakt, oppmerksomhet og hjelp
Hvis du ikke har tid til å gjøre det barnet ønsker, gi allikevel barnet et svar som viser at du har forstått hva barnet vil.
 - Trøste eller hjelpe barnet til å roe seg ned når han/hun er lei seg, redd eller frustrert, f.eks. bruk rolig stemme, holde rundt, sette ord på følelsen.
 - Forberede barnet på overganger og adskillelser. F.eks. fortelle hva som skjer videre og bruke en fast avskjedsrutine når du forlater barnet.
 - Bli kjent med de andre voksne som er viktige for barnet og vis barnet at dere går godt sammen.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Ha nære relasjoner med omsorgsgivere utenfor familien (f.eks. voksne i barnehagen, eller andre familiemedlemmer).
 - Vise tydelig at de foretrekker voksne og jevnaldrende som de kjenner.
 - Føle seg trygg og komfortabel i en rekke situasjoner og ulike omgivelser dersom en kjent voksen er tilstede.
 - Gjenkjenne roller i familien; mamma, pappa, søsken, besteforeldre osv.
 - Ha et ønske om å delta i daglige rutiner hjemme sammen med deg. F.eks. lage mat, rydde, vaske osv. Barnet liker å være med på det du gjør!
- La barnet få tid til å venne seg til nye steder og nye mennesker.
 - La barnet ha tilgang på utkleddingsklær slik at han/hun kan gå inn i rollelek hvor han/hun har ulike familieroller.
 - Se på familiebilder sammen og snakke om de ulike personene og rollene.
 - La barnet ta del i daglige rutiner sammen med deg. Beskriv det barnet gjør.

SELVOPPFATNING

HVEM ER JEG?

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Vet hva de liker å gjøre.
- Peke for å vise hva de vil eller er opptatt av.
- Selv velge leker å leke med og bøker de vil lese.
- Prøve å gjøre ting selv. Vise glede når de greier å gjennomføre enkle oppgaver.
- Protestere når det er noe de ikke vil gjøre.
- Ha mye blikk kontakt.
- Bruke barnets navn når du snakker med ham/henne, særlig når dere har positiv kontakt.
- Snakke med barnet om de ulike delene av kroppen og hva de brukes til. F.eks.: «vi bruker tennene våre til å tygge med, øynene til å se med» osv. Synge sanger som har med kroppen å gjøre. Bruke regler og vers som passer.
- Gi barnet ulike ting som han/hun skal lære seg å bruke, f.eks. en skje.
- Være klar over at endring av rutiner, overtrøtthet eller sykdom kan gjøre at barnet protesterer mer og viser mer motstand overfor deg. Noen barn trekker seg tilbake og blir stillere enn vanlig i slike situasjoner. Da trenger barnet å bli møtt med forståelse for at han/hun ikke har det helt bra.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Gjenkjenne og rette oppmerksomheten mot seg selv i speil eller på bilder.
- Vise at han/hun er klar over at andre ser på han/henne. Dette kan de vise f.eks. ved å gjenta en handling når noen ser på dem.
- Vise stolthet over å vise frem et ferdig prosjekt som f.eks. en tegning, eller et tårn de har bygget av klosser.
- Lytte til barnet; vise interesse, svare på spørsmål og forslag.
- Rose barnets forsøk når det prøver noe nytt ved å beskrive det barnet gjør.
- Snakke om det du og barnet gjør sammen, eller det barnet har gjort sammen med andre barn i barnehagen. Tilpasse det du sier barnets alder og holde et rolig tempo slik at barnet kan følge med og svare.
- Gi barnet tilstrekkelig hjelp ved behov, slik at han/hun greier det selv til slutt.

MESTRING

- JEG VIL GJERNE FÅ TIL SELV!

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Se etter dine reaksjoner i ukjente situasjoner eller når de prøver noe nytt for å se om situasjonen er trygg.
- Teste din reaksjon, for eksempel ved å ta etter en ting de vet er forbudt og så se på deg for å sjekke reaksjonen.
- Bevege seg litt vekk fra deg for å utforske omgivelsene.
- Rette oppmerksomheten mot en leke eller et annet objekt som dere ser på eller snakker om.
- Prøve å få tilbake din oppmerksomhet hvis du blir distraherert og ikke lenger ser på barnet.
- Følge noen regler og mestre noen rutiner. Rutiner bidrar til mestring hos barna, fordi det å vite hva som kommer skaper trygghet og kontroll.
- Følge enkle instruksjoner
- Gi han/hun trygge og interessante omgivelser som kan utforskes, både inne og ute.
- Være i nærheten og vise interesse for det barnet er opptatt av. Barnet utforsker nye situasjoner/aktiviteter i større grad når du er nær.
- Opprettholde og snakke om rutiner for daglige hendelser som måltider, soving etc. Gi barnet mulighet til gradvis å delta mer selv (f.eks. spise selv, kle på seg selv osv.).
- Gi barnet enkle instruksjoner om hva barnet kan gjøre selv (Feks. «Jeg vil at du skal legge klossene tilbake i boksen») og gi barnet TID til å følge opp.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Ha vanskeligheter med å utøve og lære nye ferdigheter når rutinene endres og i nye omgivelser.
- Øve seg på å være selvstendig.
- Stoppe en aktivitet de holder på med eller bevisst unngå å gjøre noe hvis en voksen ber dem om det.
- Gjøre det de har blitt bedt om ikke å gjøre.
- Vise økende evne til å huske tidligere hendelser og fortelle voksne om dem, inkludert informasjon om følelser (trist, glad, sint, redd).
- Når det er mulig, gi barnet valg som er tilpasset barnets alder og situasjon. F.eks. «Vil du leke med bilen eller klossene?», «Vil du ha eple eller pære?»
- Sette enkle grenser og ha enkle regler. Barnets protester er en typisk og viktig del av utviklingen.
- Legge merke til og sette ord på det når barnet gjør noe positivt/bra eller forsøker å gjøre det (Feks. "så fint at du satte skoene på plass", "nå så jeg at du prøvde å vente på tur, bra!"). *Unngå generell ros som «så flink du er».*

UTTRYKKE OG FORSTÅ FØLELSER

- VÆR SAMMEN MED MEG I FØLELSENE!

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Kommunisere gjennom følelser
Begynne å forstå at andre mennesker har tanker og følelser som er annerledes enn sine egne.
- Vise empati overfor andre barn og voksne, f.eks. trøste når andre er lei seg («stakkar», «går bra»).
- Små barn kan lett bli overveldet av sterke følelser og trenger derfor hjelp til å roe seg ned og forstå følelsene sine.
- Uttrykke og reagere på en rekke ulike følelser (som det å være glad, nysgjerrig, lei seg, sint, redd og trist).
- Dele barnets positive følelser og sette ord på disse (f.eks. «Ååå så glad du ble!!»).
Gled deg sammen med barnet ditt og ha det gøy!
- Gi barnet trøst ved behov. Små barn trenger fysisk nærhet, at du løfter og holder barnet vennlig og rolig, og at du snakker rolig med ham/henne.
- La barnet gi uttrykk også for negative følelser (sint, lei seg, frustrert, redd). Reager med nærhet og trøstende ord og rolig stemme.
- Hjelpe barnet med å roe seg selv ved å bruke en favorittleke, koseklut o.l. og «snakke» med seg selv.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Kjenne på mange ulike følelser. Barn kan ha ulike måter å vise følelser på, noen har tydelige uttrykk, mens andre har svake følelsesuttrykk som kan være vanskelig både å fange opp og forstå.
- Sette navn på en rekke følelser hos seg selv, personer de kjenner og dyr. F.eks., «pusen lei seg», «jeg redd», «mamma glad».
- Uttrykke sterke følelser i sinneutbrudd eller høylytt protest, dette kalles ofte «trass». Trass er helt normalt i denne alderen og er en måte å utforske egen selvstendighet på.
- Trengte støtte fra en voksen til å roe seg ned og håndtere sterke følelser.
- Få trening gjennom lek til å forstå ulike følelser både hos seg selv og andre, for eksempel gjennom rollelek og bli lest for.
- Vise barnet gode måter å gi uttrykk for følelser på gjennom din egen atferd og væremåte.
- Sette ord på barnets følelser, og det som skjer inne i barnet. Da lærer barnet ordene for de ulike følelsene og hvordan de kjennes «*Nå tror jeg du ble litt redd*», «*Jeg skjønner at du ble sint når du måtte avslutte leken fordi vi skulle spise middag*», «*Du ble lei deg fordi du falt og slo deg*».
- Prøve å «se bak» barnets atferd og forstå hvilke følelser han/hun har inni seg.
- Barn må få være sinte, men kan trenge å lære hvordan sinnet kan uttrykkes. Stopp barnet på en trygg, tydelig og vennlig måte når det viser sinne på måter som ikke er akseptable f.eks; slå, sparke og skade andre. *Husk at barn også lærer å uttrykke sinne ved å se på deg når du er sint. Vær en god rollemodell.*
- Legge opp til- og delta i rollelek.

LÆRING

JEG ER NYSGJERRIG PÅ VERDEN!

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Vise nysgjerrighet og vil gjerne lære.
- Bruke alle sansene sine for å utforske omgivelsene.
- Lære gjennom lek og samvær med andre.
- Bruke leker og objekter på en kreativ måte: f.eks. snu en bøtte på hodet slik at den kan bli bunnen av et tårn.
- Aktivt leke leker med omsorgsgiver som innebærer repetisjon slik som borte titt-tei; ta tur og vente på tur.
- Eksperimentere for å se om ulike ting har de samme effektene/virkningene. F.eks. riste på en bamse eller kosedyr for å se om det gir samme lyd som å riste på en rangle.
- Bruke noe de allerede har lært på noe nytt, eller på en ny måte. For eksempel å slå på en tromme for å lage lyd, og så slå på en bøtte.
- Gjenta den samme enkle aktiviteten inntil han/hun klarer det. For eksempel pusle puslespill, eller holde på med «puttekasse».
- Holde fokus på en aktivitet over tid.
- Begynne å huske informasjon (f.eks. hvor en leke er gjemt) og holde orden på enkle forandringer (f.eks. følge bevegelsene til en gjemt leke/objekt).
- Tilby barnet varierte og interessante leker og ting det kan holde på med.
- Leke med barnet hver dag, oppmuntre barnets nysgjerrighet og innsats.
- Anerkjenn det barnet gjør og får til ved å beskrive det med engasjert stemme ("Se, du fikk til å sette to klosser oppå hverandre!").
- Gi barnet tid til å prøve ut forskjellige aktiviteter og leker og gi tid til å mestre. La barnet prøve mange ganger selv først før du hjelper, men gi hjelp raskt dersom barnet signaliserer behov for hjelp. Følg med og gi oppmuntrende kommentarer. Gi nok hjelp slik at han/hun kommer et steg videre, men ikke overta.
- Gi barnet enkle beskrivelser og forklaringer i de daglige aktivitetene dere gjør sammen. (For eksempel: "deilig melk, den kommer fra kua", "nå tar vi av sokken, den er rød").
- Se i bøker og fortelle historier til barnet, gjerne de samme om og om igjen. Repetisjoner fremmer læring.
- Leke gjemmeleker med barnet.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Stille spørsmål.
 - Eksperimentere med den effekten han/hun har på objekter og personer.
 - Insistere på å velge selv. Velge en aktivitet og holde på med den i lengre tid av gangen.
 - Ønske å gjøre favorittaktiviteten, eller lese favorittboken om og om igjen.
 - Søke hjelp og godta å få hjelp når de møter på et problem eller noe de ikke klarer selv.
 - Ha glede av og like å holde på med fantasilek og å finne på nye ting, samt lage ting.
 - Endre atferd basert på noe nytt han/hun har lært.
- Svare på barnets spørsmål, selv når han/hun stiller de samme spørsmålene om og om igjen.
 - Stille barnet spørsmål om hans/hennes lek, aktiviteter og utforskning, men ikke forstyrre barnets oppmerksomhet. Beskriv aktiviteten barnet holder på med.
 - Lese favorittboka til barnet selv om du er lei av den, barnet lærer av gjentakelse og ser/skjønner noe nytt hver gang.
 - La barnet få nok tid til å holde på med en aktivitet over tid. Vise interesse, kommenter og gi enkel hjelp, det fremmer barnets utholdenhet. Du trenger ikke aktivt delta i leken med mindre barnet inviterer deg inn, men det at du er tilstede og tilgjengelig støtter barnets selvstendige lek og utforskning.

Adobe stock.com

TRYGG FØR 3

1 2 3 4 5 6 7

Å BYGGE RELASJONER

«JEG LIKER MEG SAMMEN MED ANDRE»

TRYGG FØR 3

Om

- Å være sammen med voksne (samspill med voksne)
- Å være sammen med barn på min egen alder (samspill med jevnaldrende)
- Jeg er sosial! (sosial atferd)
- Jeg trenger din hjelp når jeg havner i trøbbel! (problemløsning og konflikthåndtering)

I dette heftet vil du finne tekst og forslag om barnets samspill med voksne og barn, om barnets evne til å være sosial og om hva barnet kan og trenger når det oppstår konfliktsituasjoner. Informasjonen er fordelt på to kolonner: "Barn kan...." er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. "Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt..." er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen, og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

Å VÆRE SAMMEN MED VOKSNE (SAMSPILL MED VOKSNE)

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Ha stor glede av å være sammen med voksne.
- Følge den voksnes blikk og peking for å dele de samme aktivitetene eller lekene – felles oppmerksomhet.
- Ta initiativ til å være sammen gjennom å smile, lage lyder, si ord, peke eller bruke gester.
- Være fysisk nær barnet.
- Ha blikk-kontakt.
- Bruke rolig og vennlig stemme.
- Rette din oppmerksomhet mot det barnet er opptatt av.
- Snakke og leke med barnet; tilby aktiviteter og leker som barnet ikke har prøvd før.
- Ha «samtaler» med barnet som varer en stund (hver sin tur til å «si» eller vise noe flere ganger).

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Vise stor interesse for kjente voksne.
- Ønske og aktivt søke voksnes oppmerksomhet.
- Like leker med voksne hvor en bytter på å ta tur.
- Kan styre og dirigere det den voksne skal gjøre.
- Vise at du liker å være sammen med barnet.
- Le og ha det morsomt sammen med barnet.
- Være der barnet er (f.eks. på gulvet) og legge merke til initiativ/uttrykk og behov for kontakt og støtte.
- Gi støtte hvis barnet trekker seg unna og i liten grad selv tar kontakt.
- Respektere at barnet kan trenge pause fra aktiviteten eller kontakten med deg. Følge med slik at du ser når barnet igjen er klar for kontakt.
- Sette ord på barnets ulike følelser og anerkjenne dem, også når du ikke er "enig" i barnets reaksjon. ("Jeg forstår at du ble lei deg, men vi kan ikke dra på besøk til bestemor i dag" "Jeg skjønner at du er sint, for du hadde veldig lyst til å leke mer, men nå skal vi spise middag").

Å VÆRE SAMMEN MED BARN PÅ MIN EGEN ALDER (SAMSPILL MED JEVNALDRENDE)

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Like å være sammen med andre barn.
 - Svare på andres smil og følelser.
 - Reagere når andre gråter eller er opprørt.
 - Vise interesse for andre barn og det de gjør gjennom å se på dem eller prøve å imitere det de gjør (F. eks. følge etter et eldre barn).
 - Kommunisere med andre barn gjennom bevegelser, mimikk, lyder.
 - Imitere eldre barns rollelek.
 - Gjenkjenne andre barn, navnet deres og familiemedlemmene deres.
- Gi barnet muligheter for å være sammen med andre barn, hjemme, hos venner og slektninger, eller i små grupper.
 - Hjelp barnet med å leke med andre ved å snakke om og vise hvordan man deler og tar tur.
 - Hvis barnet har en venn med et annet morsmål; hjelpe barnet med å lære noen ord på dette barnets språk.
 - Gi rask hjelp hvis det oppstår konflikter ved å sette ord på og/eller vise det barna kan gjøre.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Starte og delta i samspill med jevnaldrende.
 - Ha det gøy når de leker med andre.
 - Delta i rollelek sammen med andre.
 - Ønske å være sammen med barn som han/hun kjenner, være venner.
- La barnet få tid til å leke.
 - Vise interesse for barnets lek.
 - Gi barnet tilgang til leker som to eller flere kan leke med sammen.
 - Snakke med barnet om barnets venner.

JEG ER SOSIAL!

Barn på 9-18 måneder kan...

- Le når andre ler.
- Legge merke til likheter og forskjeller mellom seg og andre.
- Ta tur og vente på tur i sosiale leker.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Vise hvordan barnet kan samarbeide i daglige aktiviteter, f.eks. vente på tur i køen i kassa på butikken.
- hjelpe barnet med å gjenkjenne familiemedlemmer, venner og deres relasjoner og roller (Pappa er lærer, mamma er bussjåfør osv.).
- Vise barnet hvordan han/hun kan være god mot andre.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Bli glad når de ser kjente voksne og barn. Ha en «venn» eller en de foretrekker å leke med.
- Legge merke til når noen de kjenner ikke er der (F.eks. «Hvor er Ane?»).
- Legge merke til når andre er glade eller lei seg og sette ord på følelsene (F.eks. «Nils lei seg»).
- Legge merke til at det de liker ikke alltid er det samme som det andre liker.
- hjelpe til med enkle hverdagsoppgaver.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Snakke med barnet om hvilke grupper han/hun er en del av, som f.eks. del av en familie, del av en barnegruppe i barnehagen, del av et nabolag osv.
- Oppfordre barnet til å delta i de daglige praktiske gjøremålene hjemme f.eks. dekke på bordet, rydde, lage mat osv.
- La barnet få tilgang til utkleddingsklær som oppmuntrer til rollelek.

JEG TRENGER DIN HJELP NÅR JEG HAVNER I TRØBBEL! (PROBLEMLØSNING OG KONFLIKTHÅNDTERING)

Barn på 9-18 måneder kan...

- Akseptere at voksne tar ansvar når det oppstår krangler i lek eller om leker.
- Dra nytte av voksne som støtte i konfliktsituasjoner.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Være rolig, tydelig og vennlig når du setter grenser eller stopper barnets atferd.
- Alltid bruke et respektfullt språk.
- Snakke om hvordan man løser konflikter; sette ord på det barnet kan gjøre i stedet, vise det og øve når barnet har roet seg ned.
- Møte barnets følelser og sjekke ut hvilken løsning det trenger i den aktuelle situasjonen.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Synes det er vanskelig å vente på tur og dele f.eks. leker med andre barn.
- Gi passende svar (for det meste) når andre barn uttrykker et ønske, f.eks. om å leke sammen, lese bok sammen.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Bekrefte barnets positive atferd så ofte som mulig.
- Forberede barnet på det som skal skje.
- Sette ord på det du vil barnet skal/kan gjøre.
- Lese, fortelle historier, eller gi eksempler på enkle konflikter og hvordan de kan løses.
- Når barnet har vært i konflikt med et annet barn, snakke med det etter at barnet har roet seg ned, om hva som skjedde, hvilke følelser barnet hadde og hvordan konflikten løste seg.
- Hjelp barnet med å forstå andres følelser og handlinger ved å beskrive disse for barnet.
- Snakke med barnet om regler, grenser, valg og hvordan man kan hjelpe andre.
- Ved enkel problemløsning, prøve å flytte barnets fokus over på noe annet.
- Sette grenser og være konsekvent på en vennlig og trygg måte; stoppe aggressiv atferd og vise eller beskrive gode alternativer slik at barnet vet hva han/hun kan gjøre i stedet: «Det er greit at du er sint, men du får ikke lov til å slå! Du kan heller trampe i gulvet».

TRYGG FØR 3

1

2

3

4

5

6

7

KROPP, SANSE OG BEVEGELSER

«SE, JEG DANSER»

TRYGG FØR 3

Om

- Grovmotorikk – jeg reiser meg, står, krabber, går, hopper og løper
- Finmotorikk – jeg bruker hendene og fingrene mine
- Jeg bruker sansene mine

I **dette heftet** vil du finne tekst og forslag om barnets sanser og motoriske utvikling. Informasjonen er fordelt på to kolonner: "*Barn kan....*" er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. "*Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...*" er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen, og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

GROVMOTORIKK

JEG REISER MEG,
STÅR, KRABBER, GÅR,
HOPPER OG LØPER

Barn på 9-18 måneder kan...

- Vugge frem og tilbake stående på hender og knær, krype eller krabbe.
- Dra seg opp i stående posisjon ved å holde seg i noe, eller noen.
- Gå mens de holder fast i et møbel – f.eks. gå rundt et lavt bord.
- Gå.
- Klatre.
- Danse, eller bevege seg til musikk.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Sette av tid til at barnet trygt kan bevege seg rundt både ute og inne.
- Bevege deg sammen med barnet, være der barnet er.
- Gi barnet tilgang til baller, spill, leker og andre aktiviteter som oppfordrer til bevegelse.
- Danse, synge, leke leker, spille musikk og oppfordre barnet til rytmisk aktivitet.
- La barnet gå/krype/krabbe selv så mye som mulig, både inne og ute.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Barnet kan etterhvert gå og løpe.
- Klatre ut og inn av sengen sin, opp og ned fra en stol.
- Kan gå ett og ett trinn i trappen.
- Hoppe opp og ned, sette seg på huk og reise seg opp igjen, stå på tå.
- Trekke leker etter seg.
- Sparke en ball hvis den ikke er i fart.
- Kaste en ball eller lignende. Kan ta imot en stor ball mot kroppen sin.
- Finne glede i å være aktiv. Delta i lek, dans og annen fysisk aktivitet.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Følge med på og vise interesse for barnets aktiviteter.
- Gi barnet muligheter til å klatre og leke ute i naturen dersom det er mulig.
- Være aktiv sammen med barnet.
- Gi barnet rikelig med mulighet til å løpe, hoppe, kaste og klatre. Hjelp barnet med å kaste en ball.
- Oppfordre barnet til aktiviteter som fremmer balansen, (f.eks. balansere på kanten av sandkassen, stå på ett ben).
- Gi barnet tilgang til leker som kan trekkes etter eller som kan skyves foran barnet.

FINMOTORIKK

JEG BRUKER HENDENE OG FINGRENE MINE

Barn på 9-18 måneder kan...

- Bruke fingre og tær i lek.
- Holde på med ball og andre leker.
Ha glede av å håndtere ulike leker på forskjellig måte (f.eks. slå på en ball, stryke på ballen, slippe ballen i gulvet og legge merke til lyden, pirke borti ballen osv.).
- Plukke opp små ting ved hjelp av tommel og pekefinger – pinsettgrep.
- Koordinere øye og håndbevegelser slik at de kan putte ting ned i en boks – «puttekasse».

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- La barnet ha tilgang på leker som de kan strekke seg etter, gripe, riste, pirke på og slippe ned på gulvet.
- Leke leker hvor du bruker hendene og fingrene som "kileleker", telle fingre og tær, sette navn på fingre og tær (f.eks. "det kom en rev luskende...").
- Introdusere leker som oppfordrer til utforskning og mer kontrollerte bevegelser; ulike aktivitetsleker som puttekasse, kuleramme, osv.
- La barnet plukke opp små ting eller mattyper som er små (f.eks. erter, maiskorn) for å øve seg på pinsettgrep.
- La barnet tegne med fargestifter.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Strekke seg etter, gripe og slippe taket med mer kontroll enn tidligere.
- Bruke en skje, gaffel, blyant, lekehammer osv.
- Bruke fingrene til å male med, leke med leire, legge klosser på rekke og rad og sette noen få klosser oppå hverandre i et tårn.
- Putte kopper/klosser av ulike størrelse oppi hverandre.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- La barnet få bruke blyanter, malerpensler og tusjer.
- La barnet ha tilgang på leker som kan tas fra hverandre og settes sammen igjen – f.eks. Lego.
- La barnet ha tilgang på små ting som litt større perler slik at han/hun kan øve på å plukke opp disse ved hjelp av pinsettgrep.
- Legge tilrette for- og delta aktivt i bordaktiviteter (tegne, holde på med plastelina, klipp og lim osv) sammen med barnet.
- La barnet legge puslespill.

JEG BRUKER SANSENE MINE

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Utforske objekter gjennom lukt, berøring, smak, syn og hørsel.
- Ha glede av å utforske og kjenne på ulike typer overflater og teksturer, som en hard bordplate eller myke puter, se på ulike farger osv.
- La barnet huske, gynte og klatre.
- Gi barnet tilgang til leker og ting med ulike overflater barnet kan kjenne på – bruk naturen.
- Gi barnet tilgang til ulike leker og ting med forskjellige farger, former, lukter og lyder.
- Snakke med barnet om det han/hun kjenner, ser lukter, hører og smaker.
- La barnet få leke ute. Være ute sammen og utforske det som finnes der.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Danse og bevege seg til musikk og rytmer.
- Vise øye-hånd koordinasjon – kan bygge med klosser og ta ting fra hverandre, legge enkle puslespill, tre store perler på en snor.
- Bli klar over hvor kroppen er i forhold til andre ting f.eks. gå rundt et bord uten å støte på kantene.
- Danse og synge sanger som inkluderer kroppsbevegelser. Leke leker som involverer bevegelse.
- La barnet bevege seg over, under, mellom og gjennom. Både ute og inne. Lage f.eks. hinderløype.

Adobe stock.com

TRYGG FØR 3

1

2

3

4

5

6

7

HELSE

«LA MEG VÆRE FRISK I SIKRE OMGIVELSER»

TRYGG FØR 3

Om

- Helse, stell og hygiene
- Mat og måltid – gi meg sunn og god mat og spis sammen med meg!
- Sikkerhet – lær meg om det som er farlig så jeg kan bevege meg fritt og trygt

I **dette heftet** vil du finne tekst og forslag som omhandler ulike sider av barnets helse og sikkerhet i alderen 9-18 og 16-36 måneder. *Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...* er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

HELSE, STELL OG HYGIENE

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- I stadig større grad kjenne på egne behov; gråte når de trenger ny bleie, hente et teppe, koseklut når de er trøtte osv.
- La seg trøste med voksenstøtte, trenger ofte hjelp til å roe seg ned og sovne.
- Hjelpe til med å kle på seg, kle av seg og bytte bleie.
- Vaske og tørke hender med hjelp.

- Sørge for at stellesituasjonen er preget av positivt, gjensidig samspill.
- Sørge for at barnet får nok søvn og ha gode og faste leggerutiner.
- Møte barnet når han/hun uttrykker behov for ny bleie, noe å drikke, mat osv.
- Øve på hygienerutiner som å vaske hender, pusse nese, pusse tenner og vise at det er hyggelig og positivt.
- La barnet delta på daglige aktiviteter knyttet til matlaging, rydding og vasking.
- Begrense TV og annen skjermaktivitet.
- Følge opp konsultasjonene på Helsestasjonen, inkludert vaksinasjon.
- Bli kjent med de typiske tegnene på sykdom; som at barnet får feber, allmenntilstanden svekkes, tap av matlyst, barnet blir mer klengete, sutrete, trenger mer nærhet, søvn og hvile osv.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Uttrykke ønske om å «klare selv» og å ta vare på seg selv.
- Kle på seg og kle av seg med hjelp.
- Ha egne søvnrutiner, som å finne bamse og/eller smokk før han/hun skal sove.
- Sove godt, våkne uthvilt.
- Vise interesse for å øve seg på å gå på toalettet. Være tørr og bruke toalettet rundt 3 årsalder (med hjelp).
- Vaske og tørke hendene med kun litt hjelp.
- Sette navn på noen kroppsdeler.

- La barnet få kle på seg/kle av seg selv, pusse nese, vaske hender selv osv. Hjelpe til når det er nødvendig, men la barnet få prøve selv.
- Støtte opp om barnets interesse for å bruke toalettet. Etterhvert lære barnet å bruke toalettet.
- Ha en fast leggetid og faste rutiner om kvelden. Hjelpe barnet å roe seg ned før leggetid. Lese en bok sammen, gjøre rolige aktiviteter, snakke med rolig stemme.

MÅLTID

GI MEG SUNN OG GOD MAT
OG SPIS SAMMEN MED MEG!

Barn på 9-18 måneder kan...

- Gripe og drikke av en kopp.
- Spise selv med skje.
- Spise fingermat.
- Styre hvor fort de spiser.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Legg til rette for at måltidet blir et hyggelig samlingspunkt for familien der alle sitter rundt samme bord
- La barnet få mulighet til å spise selv med skje, drikke av kopp og spise fingermat.
- Gi barnet støtte/hjelp ved behov.
- Sørg for å gi barnet varierte smaksopplevelser.
- Begrense barnets inntak av sukkerholdige drikker, også juice.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Spise selv med skje eller gaffel uten hjelp.
- Spise brødkiver selv uten at de blir delt i biter.
- Spise variert og velge mellom ulike typer mat når får muligheten.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Ha faste rutiner og tider for måltider.
- La barnet få mulighet til å forsyne seg selv med mat.
- Snakke med barnet om hvordan kroppen fungerer og hvordan mat og drikke hjelper kroppen til å være sunn og frisk.

SIKKERHET

LÆR MEG OM DET SOM ER FARLIG

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Bli avledet fra atferd som kan være farlig med ord eller signaler fra voksne: "nei!" "stopp!".
- Se på en voksen for å sjekke ut før de gjør noe som kan være farlig.
- Forklare barnet når noe er for varmt eller for kaldt.
- Gjenta de samme ordene eller den samme setningen når du stopper barnet fra farlig atferd. F.eks, "nei-nei", eller "stopp!". Etterpå forklare barnet hvorfor det måtte stoppes.
- Følge med på barnets aktivitet og gi støtte og hjelp ved behov.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Kan gjenkjenne sikkerhetsregler, blant annet vite hva som er farlig og hva som er lov.
- Være opptatt av sikkerhet i hjemmet. Lurer du på hvordan du kan sikre hjemmet ditt? Ta kontakt med helsesøster.
- Lære barnet å søke en voksen når han og hun har slått seg eller er utrygg.
- Forklare hvorfor noe er farlig i aktuelle situasjoner (f.eks. i trafikken). Tilpasse informasjonen etter barnets alder og modenhet.

TRYGG FØR 3

1

2

3

4

5

6

7

KOMMUNIKASJON, SPRÅK OG TEKST

«SNAKK MED MEG, SYNG, LES OG LYTT TIL MEG!»

TRYGG FØR 3

Om

- Språkutvikling – Snakk med meg og lytt til meg.
- Å «lese» - Les for meg og la meg bidra selv.
- Skrive og tegne – Se, jeg tegner en krusedull!

I **dette heftet** vil du finne tekst og forslag om barnets språkutvikling, barnets gryende interesse for tekst og lesing, samt barnets glede ved å skrive og tegne. Informasjonen er fordelt på to kolonner: "*Barn kan....*" er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. "*Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...*" er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen, og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

SPRÅKUTVIKLING

SNAKK MED MEG OG LYTT TIL MEG

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Snu seg mot den personen som snakker, legge merke til hva den som snakker ser på eller peker på.
- Snu seg, stoppe eller snakke når eget navn blir ropt eller sagt.
- Reagere når kjente ord brukes som f.eks. å klappe når en omsorgsgiver sier «klapp».
- Peke på kjente personer, kroppsdeler og ting som svar på spørsmålet «hvor er.....?».
- Bruke bestemte lyder om personer eller ting. F.eks. si "ma-ma" for mamma.
- Bruke én-ords tale. F.eks. si «opp» for å bli løftet opp.
- Bruke korte to-ord setninger som «jeg gå» og «jeg ha».
- Ha glede av å følge enkle instruksjoner som «Hent ballen til meg».
- Hvis barnet lærer to språk er det ikke sikkert de sier noe på andrespråket, men kan kommunisere med gester og ansiktsuttrykk. Viser at de forstår andrespråket, gjennom f.eks. å følge enkle instruksjoner.
- Beskrive objekter, leker og aktiviteter som barnet deltar i (f.eks. «Der er den røde bilen, du holder dokka, dokka sover, nå er vi på tur, vi kjører med bussen»). La deretter barnet få tid til å svare.
- Lese for barnet, se i pekebøker, syng og fortelle barnet historier. Gjerne de samme bøkene om igjen og om igjen. Repetisjoner fremmer læring.
- Introdusere nye ord og knytte dem til kjente ord. F.eks. «Dette er en saftig pære.».
- Gjenta det barnet sier og utvide til hele setninger.
- Gjenta spørsmål og instruksjoner når det er nødvendig og si svaret hvis det er nødvendig.
- Stille barnet hvem, hva, hvor spørsmål når det passer (men være oppmerksom på at mange spørsmål kan forstyrre barnets eget fokus). Gi barnet tid til å svare.
- Leke leker hvor barnet skal navngi kjente objekter. Dette kan du gjøre når dere leker ute, når dere ser i bøker, rydder bort leker etc.
- Gjette på hva barnet sier. Utvide det barnet sier. F.eks. Barnet sier «buss», eller «bu..» – du kan svare: «ja, der er bussen, eller vi kjører med bussen, bussen er stor, bussen kjører på veien..osv.».

- Følge instruksjoner som inkluderer verb som hoppe, løpe, ta, åpne, gå osv.
- Ta på riktige kroppsdeler i sanger eller leker som innebærer å identifisere kroppsdeler (f.eks. «hode-skulder-kne og tå»).
- Peke på, eller si navnet på et objekt når man forteller dem hva objektet brukes til («Hva er det du drikker av?» Barnet svarer «kopp»).
- Navngi bilder i en bildebok. F.eks. katt, tre, ball, sko, bil, hus osv.
- For det meste bruke ord som består av en eller to stavelser, men også noen trestavelser-ord (f.eks. edderkopp)
- Etterhvert bruke 3 og 4 ords setninger med verb og substantiver.
- Bruke nekting i setningene «Jeg vil ikke».
- Bruke adjektiver i setninger f.eks. «stor pose», «grønn hatt».
- Stille og svare på enkle spørsmål. «Du gå?»
- Begynne å følge grammatiske regler, men ikke alltid på riktig måte.
- Endre tonen på det de sier for å endre meningsinnholdet (f.eks. gå opp på slutten av en setning for å markere et spørsmål, gjøre stemmen mykere og lysere når de skal trøste, eller være snill med noen).
- Gjenfortelle en hendelse, med hjelp. Fortelle om aktiviteter de har holdt på med i nær fortid.
- Bruke språket mye sammen med barnet.
- Snakke og svare i hele setninger.
- La barnet ha tilgang til bøker med ord.
- La barnet eksperimentere med nye ord ved å si første del av en setning og la barnet fullføre den.
- Svare med riktig uttale når barnet uttaler et ord feil (uten å si at det barnet sa var feil).
- Lese bøker, eller fortelle historier på barnets morsmål (hvis dette er et annet enn norsk) og på norsk.
- Bruke rim og sanger og oppmuntre barnet til å delta.
- Støtte barnet når han/hun snakker med andre barn.
- Hjelp barnet med å ta tur i samtaler – lytte og snakke.
- Gi kun en beskjed om gangen. Bruke forståelige ord.
- Snakke med barnet om det som foregår her og nå. La barnet få «svare».

Å "LESE"

LES FOR MEG OG LA MEG BIDRA SELV

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Peke på bilder og ord i bøker; ha favorittbøker; i økende grad håndtere bøker som f.eks. å bla selv.
- Hente en bok og ta den med til en voksen for å vise at de vil leses for.
- Opprettholde oppmerksomheten i korte perioder når de ser i en bok.
- Delta i å fortelle historier, sanger og rim (F.eks. gjøre håndbevegelsene til «Lille Petter edderkopp»).
- Lese bøker, rim og regler.
- Velge bøker med aktiviteter som er kjent for barnet.
- La barnet peke på bilder når du leser/forteller historien. Spør «Hvor er...?» spørsmål når du leser og la barnet peke.
- Vise barnet hvordan du blar i boka, holder boka, og leser i boka, og hvordan barnet selv kan holde og bla.
- Synge sanger og leke leker med like og ulike ordlyder og rytme.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Ha glede av og like å gjengi deler av kjente rim og regler og historier. Si det siste ordet av et kjent rim for å fullføre det.
- Synge sanger med, eller gjengi bokstaver fra alfabetet.
- Begynne å skjønne at skrift representerer ord.
- Late som om de leser. Vite hva som er opp og ned på en bok. Kan bl.a. imitere at de leser ved å bla om, huske og fortelle historien.
- Legge merke til både bilder og tekst i en bok. Beskrive handlingen i bildene.
- Gjengi kjente ord i en bok når han/hun blir lest for.
- Huske personer/karakterer og handlinger fra kjente fortellinger.
- Forutsi hva som kommer videre i en kjent historie.
- Gjenkjenne skrift på bygg, skilt, osv.
- Be om en favorittbok eller historie, mange ganger.
- Stille barnet spørsmål om historien du leser.
- Dikte sanger som omhandler barnet og familien, venner osv.
- I de daglige aktivitetene som barnet inngår i hjemme er det viktig å peke på ord og lyder som er like, f.eks. frukt som begynner med samme bokstav/lyd (pære, plomme).
- Synge alfabetsanger sammen.
- Oppfordre barnet til å peke på og gjenkjenne bokstaver.
- Når du leser for barnet kan du vise forsiden og fortelle barnet hvem som har skrevet boken.
- Når du leser kan du følge teksten med fingeren for å vise barnet flyten i det du leser.
- Ta med barnet på biblioteket, i bokhandler, og andre steder hvor barnet kan se og utforske bøker.

SKRIVE OG TEGNE

SE, JEG TEGNER EN KRUSEDULL!

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Holde en blyant/farge/penn i neven (ikke blyantgrep) og lage «kruseduller» på et ark uten hjelp.
- La farger og ark være tilgjengelige for barnet.
- Skrive barnets navn og si bokstavene når du skriver dem.
- Tegne for barnet og snakke om det du tegner. Tegne objekter som er kjente for barnet.

Barn på 16-36 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- «Signere» bilder eller tegninger de har laget, eller be en voksen skrive navn på bildet.
- Rable og «skrive» på ark og fortelle andre om hva de har skrevet.
- Tegne horisontale og vertikale linjer.
- Bruke ulike skriveredskaper (blyant, fargeblyant, penn, pensel).
- Bekrefte barnets forsøk på å skrive og gi barnet mange muligheter til å skrive og tegne.
- Stille spørsmål om barnets tegning og skrive ned det barnet forteller på arket.
- Be barnet om å fortelle en historie, skrive den ned og lese den for barnet.
- La barnet se at du skriver f.eks. en liste over hva du skal gjøre, en liten historie eller et brev.
- La barnet hjelpe til å skrive kort til besteforeldre, søsken eller kjente. F.eks. «skrive» navnet sitt/signere.

TRYGG FØR 3

1

2

3

4

5

6

7

LÆRING

"DU LÆRER MEG OM VERDEN"

TRYGG FØR 3

Om

- Kunnskap – vis meg hvordan ting henger sammen
- Antall, rom og form – «ballen er rund!»
- Natur, dyr og vitenskap – Jeg liker å være ute og utforske det som er rundt meg
- Kreativitet – det bor en multikunstner i meg

I dette heftet vil du finne tekst og forslag om det å utvide barnets kunnskap om verden, om tall, form og rom, om barnets interesse for natur, dyr og vitenskap og barnets enorme kreativitet. Informasjonen er fordelt på to kolonner: "Barn kan...." er eksempler på hva barn i alderen 9-18 og 16-36 måneder er i ferd med å lære, være, gjøre og vite. *Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...* er eksempler på hva du kan gjøre for å hjelpe barnet ditt med å trives, lære og utvikle seg. Noe av det du leser kjenner du helt sikkert igjen, og noen av eksemplene på hva du kan gjøre sammen med barnet ditt gjør du sikkert allerede. Kanskje er det likevel noe som er nytt for deg, noe du ikke visste barnet ditt kunne, eller noen av forslagene du ønsker å prøve ut sammen med barnet ditt?

Husk at inndelingene i alder ikke er absolutte. Mange yngre barn kan noe av det som står for barn 16-36 måneder, og mye av det som står under 9-18 måneder er aktuelt for eldre barn.

Beskrivelsene og forslagene i dette heftet kan ses på som utgangspunkt for å tenke gjennom og snakke om hvordan du best kan støtte barnet i ulike situasjoner i hverdagen. De er ingen fasit.

KUNNSKAP

VIS MEG HVORDAN TING HENGER SAMMEN

Barn på 9-18 måneder kan...

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Observere andres aktiviteter og så imitere handlingene til andre, andres gester og lyder.
- Bruke imitasjon for å få en ønsket effekt som f.eks. å dytte en ball eller få tak i et ønsket objekt.
- Utforske ting på mange forskjellige måter. F.eks. riste, slå på, kaste, dytte borti, pirke med fingeren osv.
- Like å leke gjemmeleker. F.eks. finne igjen objekter/leker som ble gjemt mens barnet så det.
- Bruke objekter slik de er tenkt. F.eks. trykke på knappene på en leketelefon, holde røret opp til øret, drikke fra en kopp.
- Bruke objekter for å nå et mål. F.eks. bruke en bøtte til å frakte leker fra ett sted til et annet.
- Søke omsorgsgivers hjelp gjennom bruk av lyder, gester, ord og ansiktsuttrykk for å få tak i objekter eller for å starte en aktivitet.
- Se at objekter er lik hverandre og legge dem ved siden av hverandre (sortere).
- Begynne fantasilek ved å imitere andre. For eksempel å holde en dokke eller et kosedyr og vugge den, eller mate den.
- Gi barnet muligheter til å utforske årsak-virkning, som f.eks. å skru lyset av og på.
- Snakke om og vise årsak-virkning «Hvis du kaster koppen på gulvet, får du ikke tak i den».
- La barnet ha tilgang til leker som skal settes sammen som puslespill, klosser og Lego.
- Leke leker med barnet som viser at ting som er gjemt fortsatt er der. F.eks. borte-titt-tei og ulike gjemmeleker som gjemsel.
- Forklare barnet hvordan ulike fenomener henger sammen med hverandre. F.eks. «I dag regner det så da må du ha på regntøy så du ikke blir våt». «Ovn er varm, hvis du tar på den brenner du deg».
- Stimulere barnet til å gjøre ting på forskjellige måter. F.eks. sette klosser oppå hverandre i forskjellig rekkefølge.
- Gi barnet tilgang til leker som stimulerer fantasilek. F.eks. verktøy, dukker, dyr, kjøkkenutstyr osv.

- Vite at det å leke med visse leker eller forbudte ting vil tiltrekke den voksnes oppmerksomhet.
- Handle ut fra tidligere erfaringer. F.eks. hvis omsorgsgiver blåser på maten før barnet skal spise den, vil barnet selv blåse på maten ved neste måltid.
- Knytte ulike ting til spesielle handlinger. F.eks. å koste med en kost.
- Gjenta en handling om og om igjen inntil det lykkes barnet å gjennomføre handlingen riktig. F.eks. stable klosser oppå hverandre uten at de faller ned igjen.
- Vise at de husker personer og hendelser f.eks. ved å klappe i hendene når de blir fortalt at de skal gjøre noe de liker godt, eller at noen de liker kommer.
- Leke fantasileker med dukker, bamser, dyr, verktøy osv.
- «Lese» for dukker som om de var ekte.
- La barnet leke med materialer som skifter konsistens når de blir blandet sammen. F.eks. se at vann og mel blir til en deig.
- Ta med barnet i hjemmets daglige gjøremål og forklar barnet hva du gjør og hvorfor du gjør det. «Vi koster gulvet for å få vekk skitten, vi vasker tallerkenene så de skal bli rene osv.».
- La barnet få mulighet til å finne løsninger på problemer selv. Hjelpe til hvis barnet ikke greier det etter en tid, og forklare eller foreslå ulike løsninger barnet kan prøve.
- Stimulere barnets fantasi gjennom å være med på fantasileken. La barnet bestemme hvilken rolle du skal ha og følg barnets instruksjoner. Komme med forslag og oppfordre barnet til å prøve ut noen av dem. F.eks. «Kanskje jeg var blitt trøtt og skulle gå og legge meg, og så skulle du legge dyna over meg og syng litt for meg?»

ANTALL, ROM OG FORM

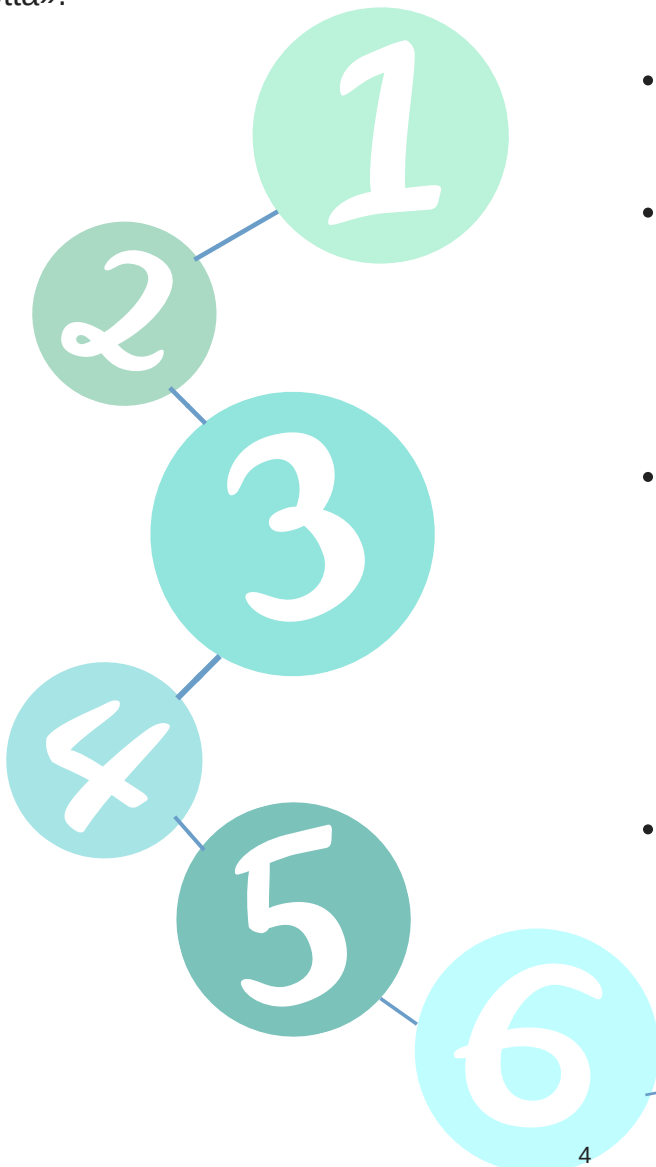
«BALLEN ER RUND!»

Barn på 9-18 måneder kan...

- Forstå ideen om «mer» relatert til mat og lek.
- Bruke gester, lyder og ord for å spørre om mer.
- Imitere telling ved å si navnet på noen få tall. F.eks. en-to-tre!
- Følge enkle instruksjoner som inneholder preposisjoner (i, på, opp, ned, bak, foran, inni). F.eks. «Legg klossen på bordet» «hell vannet i bøtta».

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Telle objekter sammen med barnet. La barnet ta på hvert objekt/ting du teller.
- Sette navn på farger og former på de lekene og objektene barnet er omgitt av eller opptatt av.
- Synge sanger og lese bøker med tall og telling, og bøker med farger og objekter i ulike former og fasonger.
- Involvere barnet i aktiviteter som viser «mer» og «mindre».
- Gi barnet tilgang til klosser med tall på eller andre leker som viser tall og mengde.
- Gi barnet tilgang til leker som har et sett av størrelser, f.eks. klosser som blir større og større og som passer inni hverandre, eller ringer med ulik størrelse som kan stables oppå hverandre fra størst til minst.
- Gi barnet mulighet for å sortere og kategorisere. F.eks. «Kan du hente den gule ballen til meg?», «Hvor er den blå klossen?» «Kan du gi meg den største klossen?» «Hvor er den minste ballen?». Selv om ikke barnet greier det du ber han/hun om, gjenta og vis om nødvendig.
- Bruke telling og tall i de daglige aktivitetene. F.eks. telle høyt hvor mange barn som er på lekeplassen, hvor mange personer som sitter rundt middagsbordet osv.

- Begynne å telle små samlinger av ting, opp til 5 ting.
 - Forstå begrepet «en» og «to» slik at de kan følge instruksjoner om å ta én kjeks f.eks.
 - Gjenkjenne og si noen få tall.
 - Gjenkjenne mengde og mengdeord som f.eks. alt, noe, ingenting.
 - Kan bruke sammenligningsord riktig, som f.eks. større, mindre, mer og mindre.
 - Utforske måleinstrumenter som tommestokk, desilitermål osv.
 - Identifisere to geometriske former som en firkant, en runding osv.
- Bruke tall og matematiske ord i hverdagsrutinene: F.eks. «Vil du ha en, eller to brødsiver?», «La oss dele brødskiven i firkanter – en, to, tre, fire!» «Kan du hjelpe meg sette de runde tallerkenene på bordet?».
 - Gi barnet tilgang til ting med ulike former, størrelser og farger. Hjelp barnet med å sortere fra størst til minst, lengst til kortest, eller etter farge. Beskriv hva barnet gjør, beskriv hva du gjør hvis du hjelper til.
 - La barnet leke med sand og vann slik at han/hun får muligheten til å helle, grave, fylle oppi, tømme, veie og helle ut.
 - Når dere er ute i naturen, la barnet utforske sammen med deg. Se etter ulike mønstre, størrelser, antall, og former i naturen. (F.eks. store trær, små blomster osv.)

Adobe stock.com

NATUR, DYR OG VITENSKAP

JEG LIKER Å VÆRE UTE OG UTFORSKE DET SOM ER RUNDT MEG

Barn på 9-18 måneder kan...

- Uttrykke glede over å leke ute med vann, sand, jord osv.
- Uttrykke glede/iver når de ser dyr, fugler eller fisker. Vise interesse for dyr og bilder av dyr, eller lekedyr.
- Legge merke til egenskaper og kjennetegn ved naturen som f.eks. løv, regn, vind, bakker, elver osv.
- Ha glede av å leke med tekniske leker slik som trekk-opp-biler, eller andre leker som «går av seg selv».
- Utforske ulike «rom» - prøve å få plass i en pappeske, legge seg i dokkeseng, krype inn under møbler.
- Huske/vite hvor kjente ting har sin plass. Som å vite hvor favorittleken er, hvor vogna de skal sove i står, hvor toalettet er, hvor søplebøtta står osv.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Utforske naturen sammen med barnet. Kongler, blader, pinner, maur og maurtuer, biller osv.
- La barnet kjenne på noe som er vått, tørt, kaldt, varmt.
- Lese bøker og syng sanger om dyr og natur.
- Snakke med barnet om ulike væertyper og endringer i været. Sol, regn, snø, varmt, kaldt, vind osv.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Se på og undersøke objekter og identifisere hva som er likt og hva som er forskjellig med dem.
- Stille enkle spørsmål om naturen og naturfenomener (f.eks. Hvor ble det av regnbuen? Hvor er snøen?).
- Vise interesse for dyr og levende organismer, sette navn på dem og vite hvilken lyd dyrene sier.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Gi barnet tilgang til å utforske med alle sansene sine; f.eks. lukte på en blomst, kjenne på vann, sand, høre på musikk, osv.
- Snakke med barnet om dyr og planter som lever i naturen.
- Snakke med barnet om dyrs ulike trekk og egenskaper som hvilke lyder de lager, hvor de lever, hva slags mat de spiser osv.

FORTSETTELSE PÅ NESTE SIDE...

- Iscenesette dyrs bevegelser og aktiviteter (som å sove, spise) i fantasilek. Leke med lekedyr på en måte som etterligner måten dyrene beveger seg på og lever i naturen.
 - Utforske ulike deler av levende organismer som bladene på en blomst.
 - Snakke om ulike ting i naturen og vite hva plantene trenger for å leve og vokse (f.eks. «treet trenger vann for å vokse»).
 - Identifisere ulike typer vær som sol, regn, snø, vind osv.
 - Vite at mennesker og dyr kan leve på ulike steder, for eksempel fisken lever i vannet, kua lever på bondegården, ekornet lever i skogen og løven lever i jungelen.
- Vise barnet bilder av ting i naturen som fjell, fosser, elver, huler, innsjøer osv.
 - Gi barnet mulighet til å tenke fremover gjennom å stille barnet «Hva hvis... spørsmål» om naturen.

KREATIVITET

DET BOR EN MULTIKUNSTNER I MEG!

Barn på 9-18 måneder kan...

- Utforske ulike typer kunstnerisk materiale, som maling, fargestifter, plastelina, leire osv.
- Utforske ulike lyder som f.eks. en rangle, en tromme eller klokke.
- Vise interesse for lyder, stemmer, musikk, farger og former.
- Ha stor glede av rytme og bevegelse.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- Se på bilder, tegninger, malerier sammen med barnet og beskrive det du ser og det barnet blir opptatt av, peker på, eller ser på.
- Synge bevegelsessanger og klappe, hoppe, trampe, danse sammen med barnet.
- La barnet få høre ulike måter å bruke stemmen på: synge, snakke, nynne.
- La barnet få høre på ulike typer musikk, gjerne fra ulike deler av verden.

Barn på 16-36 måneder kan...

- Synge og dikte enkle sanger og/eller lage musikk med instrumenter.
- Utforske ulike måter å bevege kroppen på, både med og uten musikk.
- Imitere andres bevegelser etter å ha sett på dem.
- Rollespille kjente handlinger, situasjoner, episoder.

Hva du kan prøve å gjøre sammen med barnet ditt...

- La barnet få spille på ulike musikkinstrumenter.
- Gi barnet mulighet til å høre på musikk fra ulike kulturer og verdensdeler.
- La barnet få lage kunst og musikk ved hjelp av ting dere finner i naturen.
- Legge til rette for at barnet kan holde på med ulike bordaktiviteter; tegning, maling, leire, klipp & lim osv. Ha gjerne materiell liggende fremme.
- Være rollemodell for barnet ved selv å delta i kreative aktiviteter. Være tydelig på at det ikke er resultatet som er det viktigste. Ha det gøy med å prøve!
- Beskrive det barnet gjør, spør hva barnet har tenkt, gi barnet spesifikk ros og tilbakemelding.

